

Otakar Kašpárek a jeho přínos pro topografii moravských kantorů

*/ Otakar Kašpárek and His Contribution to Topography
of Moravian Teachers*

Petr Hlaváček

Abstract:

The study is a result of a search for the originator of a useful archive aid and its brief evaluation. The author outlined for the reader the profile of a researcher, the life story of which avoided the attention of the public for 75 years, and, as far as the aid itself is concerned, the writer discovered at least some of the sources and possible basis for its creation. In the 1940s, Dr Otakar Kašpárek created unique research aids called *School Phases of Genealogical Source* and *a List of Teachers at Moravian Schools in the Years 1770 – 1872*, which have been since then kept in the research section of the Moravian Land Archives in Brno. When the author of this contribution, while having had used these aids for several years, began to take an interest in the person of Dr Kašpárek, he discovered facts so different from his initial idea, that he decided to sum up in this study the biography of this, until now, unnoticed researcher as well as circumstances and parameters of his extraordinary work.

Keywords:

Archives, Elementary School, history, Moravia, topography, teacher

Úvod

S inventářem školských fasí¹ v Moravském zemském archivu v Brně souvisí strojopisy Dr. Otakara Kašpárka z let 1940 a 1942 nazvané *Školské fase rodopisným pramenem* a *Seznam učitelů škol moravských z let 1770–1872*, zmiňované i v úvodu inventáře B 12. Starší reflektuje školské fase z let 1787–1791, 1807 a z poloviny 19. století, rozšířená práce z roku 1942 prozrazuje další zdroje, uvedené autorem v úvodu – hlavně spisy někdejšího Místodržitelství (dnes zejména fond B 14). Kašpárkovy práce jsou prakticky výhradně pramenné, jako doplněk používal jen dobové schematismy. Sám uvádí, že první verze obsahuje 2 702 jména učitelů, druhá dokonce 6 500 osob. Je to pozoruhodná a vítaná, možno říci prvotní pomůcka pro všechny badatele, kteří se hodlají zabývat historií elementárních škol na Moravě a ve Slezsku obecně či dějinami konkrétních obecných škol a může být docela užitečnou i badatelům genealogickým.² Patrně dosud nekomplexnější uplatnění našel *Seznam učitelů* u Jana Trojana (1929–2014), kterému jejich obsah posloužil takřikajíc jako centrální registr pro jeho do jisté míry shrnující dílo *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.– 19. století*.³

1. Uspořádání, tvary jmen

U *Seznamu učitelů* je samozřejmě nutné - jako ostatně snad u všech obdobných historických počinů - zjistit, co nám takové dílo nabízí, případně jaké skrývá nástrahy. Jelikož se u *Seznamu* jedná o abecední uspořádání osobních hesel, zjišťujeme, zda je zde použita nějaká tvarová konvence potenciálně shodných příjmení s odkazy na odlišnosti (např. Dworak, Dworžak viz Dvořák). U *Seznamu* není tento způsob uplatněn, výjimku představuje snad jen příjmení Šťastný, u něhož jsou všechny tvary (např. Šťasny, Šťassny) sjednoceny do dnešního obvyklého. Zkušenějšímu badateli tak nezbyvá, než možné tvary hledat. Příliš práce asi nedají tvary Cerha a Crha (KAŠPÁREK 1942, 32), případně Výtvar, Witwar a Wittwar (KAŠPÁREK 1942, 270, 277, 278) a ti, co

mají zkušenosti s různě pojímanými rejstříky, nezaváhají ani u tvarů Cambal a Zambal (KAŠPÁREK 1942, 32, 281), Brein a Prein (KAŠPÁREK 1942, 26, 203), stejně jako Binda a Pinda (KAŠPÁREK 1942, 20, 195), byť jsou od sebe dosti vzdálena. Hůře zachytitelná příbuznost je u jmen Hrachovina a Rachovina (KAŠPÁREK 1942, 90, 208) a na první přečtení málokdo přiřadí k tvaru Facalka odlišný přepis Tatzalka (KAŠPÁREK 1942, 52, 255). To jsou však vcelku jen drobná úskalí, kterým se lze při troše obezřetnosti vyhnout. Důvod, proč se některá jména v různých tvarech vyskytují na různých místech je nasnadě; vyplývá z různé struktury dochovaných dat od různých pisatelů v různých dobách a různých příležitostech. V takových případech často ani klasická databázová sestava nemusí být samospasitelnou, protože možné spárování záznamů prostě nenabídne. Za drobné chybičky můžeme považovat odchylky v datech či překlady, například mezi Sobotky (KAŠPÁREK 1942, 237) je Antonín I. (psával se Antonín Bedřich, ale mohli bychom jej psát i jako ml.) narozen 27. 2. 1822, u Josefa I. už z kontextu vyplývá, že nemohl být narozen 1821, ale o století dřív a podobně Vojtěch v Jámách (1769, Bohdalov – 1832, Jámy) nemohl službu skončit již v roce 1818, když bylo 16. 7. 1829 schváleno odstoupení synu Josefovi. Takové nepřesnosti však pozornější badatel časem zachytí a napraví, na celkové využití díla nemají praktický vliv.

2. Pokus o obecnější přehled

Možné body k diskusi o platnosti vyřčeného bychom mohli najít v některých pasážích v úvodu, ze kterého je patrná určitá snaha o určitou sumarizaci následující přehledové části. Výčet povolání, která učitelé zastávali, aby uživilí své rodiny, je samozřejmě přínosný a plasticky přibližuje sociální stránku této kapitoly dějin pedagogiky. Zaváhat ale můžeme u údajů, naznačujících možnosti statistické. Údaje o platech totiž mohou výsledný obraz docela zkreslovat, protože nejsou (a vlastně ani nemohou být) uváděny v dalších souvislostech, například ve vztahu k velikosti té dané obce. Rovněž údaje o školném není vhodné uvádět plošně a pro celé období 1787–1807, protože právě přelom 18. a 19. století je velmi bohatý na doklady o divergentní tendenci mezi stanovenými platy a cenami (HLAVÁČEK 2013, 214). Koneckonců nejvýmluvnější jsou některé samotné Kašpárkovy údaje, neboť rozpětí platu varhaníka 3 - 20 zl., odměny za psaní křestních listů 6 - 12 zl., štoly 2 zl. - 65 zl. 40 kr. či dokonce počtu dětí 16 - 654 bez bližších údajů nelze považovat za skutečné zobecnění, ale spíše za ilustrující příklady. Obdobně dopadá školní příjem, uváděný v nejčastějším rozpětí 50 - 200 zl. (s maximem na 723 zl.). Nejspíš by nebylo na škodu, kdyby zde bylo poznamenáno, že školní příjem závisel na smluvní výši platby za jednoho žáka (u mnoha obcí byla tato platba dále diferencována, neboť výuka počtů byla velmi často honorována lépe, než čtení a psaní) a hlavně od počtu dětí, které školu skutečně navštěvily (to zase bylo závislé na velikosti obce, ovšem počet dětí školu reálně navštěvujících čili *Zahl der schulbesuchenden Kinder* byl závislý zejména na konkrétních podmínkách v obci, na práci učitele, na jeho vztazích s obcí a rodiči, což jsou podmínky číselně nevyjádřitelné), to ale zejména při práci s větším objemem pramenů nakonec vyplyne ze souvislostí. Kdybychom si všimli charakteru obcí, kde je u osoby učitele uvedeno mimo pedagogickou činnost provozované řemeslo nebo jiná komerční aktivita, dojdeme k závěru, že alternativní zdroj obživy učitele zhusta odpovídal možnostem a zvyklostem dané obce či regionu.

3. Ke struktuře elementárních škol

Určitým nepřesnostem se Otakar Kašpárek nevyhнул ani v pasáži o učitelské kvalifikaci, kdy školu vzornou (přesněji ji vystihuje výraz vzorová) řadí generálně ke školám normálním a hlavním. Titul vzorová škola (*Musterschule*) byl (mimo níže uvedený případ školy normální) po roce 1780 používán jako titul čestný, získaný na základě dosažených výsledků, nevyjadřoval tedy její pozici ve struktuře vzdělávacích institucí. Normální školy⁴ byly sice v roce 1774 představeny Všeobecným školním řádem jako vodítka, vzory pro všechny ostatní školy,⁵ ovšem zavedením instituce vzorového učitele do školského systému po roce 1780 přibýly vzorové školy na nižších stupních, svázané s osobou konkrétního vzorového učitele a podmínky k dosažení tohoto čestného titulu, vztahující se ke kvalitě školních budov, nejsou vázány na schematismus škol. Pasáž „Na škole hlavní a normální (vzorové nebo střední) mohlo se dostat dorostu učitelskému praktického výcviku ve vyučování“ tak může být bez dalšího studia poněkud zavádějící v tom smyslu, že vychází až z Politického zřízení německých škol, vydaného 11. 8. 1805,⁶ kde je v druhém oddíle, týkajícím se struktury škol, použita mezi paragrafy, věnovanými hlavní a reálné škole, ne zcela šťastná formulace: „*Normální či vzorové hlavní školy jsou v hlavních městech dosavadní školy normální, jež těm ostatním mají sloužit za vzor*“,⁷ což poněkud rozšiřuje definici struktury elementárního školství v úvodu tohoto oddílu, jenž hovoří o třech stupních škol, kterých se tento zákon týkal – triviální, hlavní a reálné.⁸ Normální vzorová škola hlavní zde má sice svůj paragraf, ale na rozdíl od Všeobecného školního řádu je v dalším textu zahrnována do textu o škole hlavní. Je s podivem, že tyto formulace nacházíme v nezměněném znění ještě v osmém vydání Politického zřízení v roce 1840. Definice normální vzorové školy je tedy definicí částečnou.

Jaká byla praxe? Vzdělání a zkoušku samostatného učitele získával kandidát na školu normální (*Normalschule*),⁹ vzdělání a zkoušku učitelského pomocníka na škole hlavní (*Hauptschule*), případně i na nejbližší škole elementární, jejíž učitel získal titul učitele vzorového (*Musterlehrer*).¹⁰

Také výše zmíněný výraz střední škola by se sice mohl v dnešním smyslu slova vztahovat ke škole hlavní, v dané souvislosti by to ale bylo věcně nesprávné, neboť *Mittelschule* do vydání říšského školského zákona v roce 1869 znamenala mezistupeň mezi školou farní či lokální (podle lokálního kaplanství) a školou, ve které *excurrento* působil pomocník učitele zmíněné školy farní či lokální. Služba zde byla podmíněna vykonanou zkouškou samostatného učitele. Hlavní rozdíl od služby na škole farní nebo při lokálním kaplanství spočíval ve skutečnosti, že střední učitel (*Mittellehrer*) neměl drtivou většinou z kostela štolový příjem.¹¹ Pojem *Mittelschule* se nejlépe kryje s výrazem *Filialschule* tedy značící školu pobočnou, filiální a v úvodu inventáře B 12 je PhDr. Miladou Musilovou velmi vhodně použit tvar škola prostřední (MUSILOVÁ 1972).

4. Zdroje a časový rámec

Z čeho tedy čerpal Otakar Kašpárek údaje pro své dílo *Seznam učitelů škol moravských z let 1770–1872*? První dvě řady školských fasí ve fondu B 12 jsou časově celkem striktně ohraničeny lety 1787–1791 a 1807, jen třetí řada má podobu sbírkovou, neboť na rozdíl od prvních dvou, které vygeneroval popud státní moci (i když realizací druhé byly pověřeny orgány vrchnostenské, nikoliv státní), dokumenty řady třetí vznikaly z opačných důvodů; když v konkrétním místě nastupoval do služby nový

učitel, bylo nutné vypsát všechny příjmy toho místa (v praxi to znamenalo příjmy, požitky jeho předchůdce), na kterých se obě strany dohodly, lépe řečeno, které žadatel o to místo předem akceptoval. Co se týče časového uchopení kantorovy osoby, jsou pro badatele nejpřínosnější údaje první řady fasí, kde je zhusta uveden věk dotyčného a délka služby, ve druhé řadě bývá i přesné datum nástupu do služby. Třetí řada je proti předchozím obsahově nejchudší a navíc je tvořena z velké části opisy a jejich hlavní předností je značné rozšíření časového záběru, někdy o desítky let. Hesla, vygenerovaná pouze z dat těchto fasí, jsou přehledná a málokdy přesáhnou dva řádky strojopisu.

V *Seznamu učitelů* se ovšem nachází značné množství hesel, které se prakticky na první pohled odlišují od dat fasí, zejména bohatším přehledem zachycených míst kantorova působení a zejména osobními údaji, představenými přesnými daty a často i místy narození. Tato přesnější data pocházejí ze spisů místodržitelství (MZA, fond B 14, Místodržitelství starší sign. 35/6, školské spisy, kart. 1684–1826), které Dr. Kašpárek studoval v registratuře Zemského úřadu v Brně, ještě před jejich převzetím do archivu. Jedná se hlavně o spisy, týkající se výběrových řízení při obsazování uvolněných míst. 146 kartonů školské signatury (při průměrném obsahu 1200–1800 folií jde o 200 000–230 000 folií!) obsahuje přes 330 tabel konkurzů z let 1804–1862 na místa ve 245 obcích a najdeme zde poměrně podrobné údaje o 3 060 osobách (záznamů je více, ale osoby se, zejména ve stejné oblasti či časové vrstvě, opakují, neboť minimálně u desítek kantorů jsou dochovány dokumenty o jejich účasti v konkurzních řízeních na uvolněná místa ve více obcích). Nejpodrobnější tabely pocházejí z 20. – 30. let 19. století, přičemž v brněnské diecézi jsou údaje znatelně důkladnější. Při studiu tohoto fondu může badatel po nějaké době nabýt dojmu, že nacházená data jsou právě ta, která zaznamenal Dr. Kašpárek. Pouhý dojem zesílí ve čtyřech kartonech ke konci signatury, ve kterých jsou mimo chronologii okolních archivních spisů zařazeny desítky tabel a spisů, týkajících se obsazování uvolněných míst, při dobré paměti patřící do spisů o několik desítek kartonů níže. Vysvítá zde jistá snaha o separaci tabelárních přehledů. Porovnáním dat tak už můžeme nabýt podezření, že Otakar Kašpárek v nezpracovaném fondu cíleně vyhledával hlavně tabely jako nejefektivnější zdroj osobních dat, jen ve vymezené době nestačil všechny shromáždit na jedno místo.¹²

Které fondy Otakar Kašpárek nevyužil? Ze zjištěných fakt je vcelku zjevné, že tvorba *Seznamu učitelů* vzhledem ke svému rozsahu probíhala poměrně v hektické atmosféře, takže se nelze divit, natož mít autorovi za zlé, že do něj nezahrnul spisy, týkající se vývoje elementárních škol, uložené například ve fondu Gubernia.¹³ Školské spisy Biskupství brněnského (DABB, fond Biskupská konsistoř Brno, kart. 2046–3070; původně MZA, fond E 82),¹⁴ rozsahem i kvalitou srovnatelné se spisy ve fondu B 14, byly do MZA převzaty až v roce 1955, od roku 2009 jsou uloženy v Rajhradě. Dnes už ovšem můžeme jen odhadovat, v jakém stavu byly které spisy před definitivním zpracováváním do dnešní podoby a jen *ad hoc* zaznamenáváme, co v nich mohlo pozornosti Dr. Kašpárka uniknout.

5. Otakar Kašpárek známý - neznámý

Autor – kdo byl vlastně skryt za podpisem Dr. Otakar Kašpárek? Badatelé, zabývající se dějinami elementárního školství od lokální až po zemskou úroveň, používali v badatelně MZA jméno Kašpárek jako heslo, jako zkratku, při které pracovníce badatelný věděly, že se jedná o Kašpárkovy strojopisy. Řadu let byl pisatel této studie přesvědčen, že Dr. Kašpárek byl pracovníkem archivu a v rámci zpracovávání fondu školských fasí vytvořil *Seznam učitelů škol moravských* jako pomůcku pro badatele ve fondu B 12. Při formálním pokusu zjistit dobu jeho působení v archivu a zejména získat z osobních spisů jeho osobní data ale vyšlo najevo, že Dr. Kašpárek nebyl nikdy pracovníkem archivu a doposud zde nebyly nalezeny ani doklady o jeho činnosti badatelské, neboť o něm chybí jakákoliv zmínka zejména ve fondu MZA B 313 Moravský zemský archiv Brno (1838) 1856–1954 (1975). Je tedy na místě myšlenka, že díky, který Kašpárek v úvodu vyjadřuje Dr. Rudolfu Hurtovi,¹⁵ se vztahoval k nadstandardním podmínkám, které mu umožňovaly bádát v materiálu, který byl do archivu převzat teprve v roce 1944 a do roku 1950 zpracováván PhDr. Jiřím Radimským¹⁶ a Antonínem Okáčem.¹⁷

Obr. 1: Podpis na přihlašovacím kartě AMB 18. 9. 1942. Zdroj Archiv města Brna, fond Z 1 – SNB – Policejní evidence občanů (1908) 1918–1953, publikování laskavě povolil PhDr. Libor Blažek, ředitel archivu.

Obr. 2: Podpis na titulní straně Seznamu 9. 12. 1942. Zdroj Moravský zemský archiv v Brně, inventář B 12/3, publikování laskavě povolil správce fondu Bc. Petr Sychra.

6. Generál a jeho rod

Rozsah Kašpárkovy práce dal logicky vzniknout domněnce o jeho delším pobytu v Brně, který mohl být zachycen ve fondech Archivu města Brna. Po neúspěchu v pátrání v kartotéce domovského práva¹⁸ bylo v policejních přihláškách¹⁹ nalezeno několik karet s hledaným jménem. Údaje na přihlášce MUDr. Otakara Kašpárka, původem z východní Moravy, na první pohled mátlly povoláním lékaře, nikoliv například úředníka či dokonce historika, vyšlo ale najevo, že se skutečně jedná o osobu MUDr. Otakara Kašpárka, za 1. republiky generála zdravotní služby, od ledna 1938 na odpočinku v Brně – Husovicích. Oč překvapivější bylo jeho původní povolání, o to jednodušší bylo ztotožnění jako autora *Učitelů moravských*, neboť jeho podpis na přihlašovacím kartě se dokonale shodoval s podpisem na titulní straně *Učitelů* (viz obrazová příloha).

Záhy vyšla najevo patrně hlavní pohnutka k vytvoření *Učitelů*, neboť se ukázalo, že sám pocházel z kantorského prostředí. Byl totiž synem Aloise Kašpárka, školního rektora v Kašavě,²⁰ člena kantorského rodu, zachyceného dosud mimo Kašavu ještě v Bojkovicích, Bystřici pod Hostýnem, Francově Lhotě, Fryštáku, Lukově, Slušovicích, Trnavě, Vizovicích, Všemíně a Záhorovicích, když počítáme pouze nositele jména, nikoliv kantory spřízněné sňatky. A pokud se v budoucnosti podaří prokázat příbuzenský vztah původně slušovického rodu a větve Ignáce Kašpárka (1769–1840), rozšíří se dosavadní seznam ještě o další lokality.²¹

Obr. 3: František Brzobohatý (* 1799) s manželkou.
Zdroj Archiv obce Francova Lhota,
publikování laskavě povolil
starosta Miroslav Brlica.

Obr. 4: Josef Kašpárek (* 1801).
Zdroj Archiv obce Francova Lhota,
publikování laskavě povolil
starosta Miroslav Brlica.

Otakarův praděd Daniel, syn slušovického rektora Jana Josefa, přišel do Kašavy ze Slušovic těsně před tereziánskými reformami. Jeho syn Josef Lukáš zakotvil ve Francově Lhotě²² a díky svému nadání a pili získal posléze čestný titul vzorového učitele (*Musterlehrer*). V jeho stopách se vydali synové Josef (1801–1867), který v roce 1845 převzal jeho službu ve Francově Lhotě a Alois Jan (1818–1886), jenž se přes Všeminu vrátil v roce 1851 do Kašavy. Zde se mu 23. 1. 1877 narodil jako poslední z devíti dětí Otakar Bohuslav.²³

Tato přímá otcovská linie (s osobními daty je uvedena na konci studie) samozřejmě zdaleka nepostihuje všechny kantorské předky Otakara Kašpárka. Již výše uvedený výčet obcí, kde všude Kašpárkové působili, dává jasně najevo, že kantorská služba byla v Kašpárkově rodu řadu generací poměrně častou volbou. Podobně tomu tak bylo i u rodové linie Otakarovy matky Marie rozené Brzobohaté (1830–1901). V jejím případě můžeme vidět poměrně vzácné propojení tří kantorských generací tchánovskými vztahy. Otcem Marie Brzobohaté, tedy tchánem Otakarova otce Aloise Kašpárka, byl vynikající hudebník i pedagog František Brzobohatý (1799–1892), jenž je v archivních materiálech zachycen poprvé v roce 1827 jako učitel dětí sklářských dělníků ve Svaté Sidonii na uherských hranicích. Léta 1828–1836 strávil na lokální škole v Provodově, než se dostal na farní školu do Luhačovic, kde strávil přes 55 let svého života. Františkova manželka Josefina přinesla do rodu geny svého otce, kantora ve Veletinách, Věskách a Hroznové Lhotě Matěje Josefa Strambacha.²⁴ Právě ve

Obr. 5: Alois Kašpárek (* 1818).
Zdroj Archiv obce Francova Lhota,
publikování laskavě povolil
starosta Miroslav Brlica.

Obr. 6: Kpt. MUDr. Otakar Kašpárek cca 1906.
Zdroj Archiv rodiny Raškovy v Rožnově
pod Radhoštěm, snímky dodal a publikování
laskavě povolil Ing. Stanislav Raška.

Veletinách se Matěji Josefovi zalíbila krátce předtím osiřelá dcera jeho předchůdce Josefa Umisy a pojal ji za manželku.

Plošným průzkumem se objevují nové a nové souvislosti, nová propojení, která kupodivu nezaznamenal ani Dr. Kašpárek (viz pozn. 3). Například to, že záhlinický kantor Ignác Simerský, který se po smrti první manželky, Otakarovy sestry Marie, oženil s další sestrou Josefou, měl společného děda s Vincencem Zlámallem, kantorem v Břestu, jenž byl slovy kronikáře „dokonalým ve škole i v chrámové hudbě“.

Ale zpět k naší hlavní postavě.

Otakar Kašpárek si po maturitě na Arcibiskupském gymnasiu v Kroměříži zvolil v roce 1895 studium na lékařské fakultě Karlo-Ferdinandovy university v Praze (přerušené od dubna do září 1898 službou jednorozhodného dobrovolníka u 59. pěšího pluku v Salzburgu). Po absolutoriu LF KFU nastoupil jako kadet rakousko-uherské branné moci na Vojenskou lékařskou aplikační školu ve Vídni, po které již následovala kariéra vojenského lékaře. První dva roky (prosinec 1902 – srpen 1904) strávil jako mladší lékař (nadporučík) Posádkové nemocnice č. 13 v Terezíně, do listopadu 1906 pokračoval ve stejné funkci u 92. pěšího pluku (*Infanterie-Regiment Freiherr von Koller Nr. 92*) v Chomutově a následně do října 1910 v Kadani,²⁵ už jako plukovní lékař. Další rok (do října 1911) absolvoval odbornou stáž na klinice Státní nemocnice ve Vídni.

Obr. 7: Svatební fotografie, 17. 9. 1907.
Zdroj Archiv rodiny Raškovy V Rožnově
pod Radhoštěm, snímky dodal a publikování
laskavě povolil Ing. Stanislav Raška.

Obr. 8: Otakar, Adolfina, Hilda 1910.
Zdroj Archiv rodiny Raškovy V Rožnově
pod Radhoštěm, snímky dodal a publikování
laskavě povolil Ing. Stanislav Raška.

Obr. 9: Gen. MUDr. Otakar Kašpárek 1935. Zdroj Archiv rodiny Raškovy V Rožnově pod Radhoštěm, snímky dodal a publikování laskavě povolil Ing. Stanislav Raška.

7. Brno, Košice, Brno

Koncem roku 1911 se usadil s manželkou a dcerou v Brně. Do roku 1938 žila rodina na Dolní 2 (dnes roh Erbenovy a Drobného), poté se manželé přestěhovali do Husovic na Lipskou 102a (dnešní Tišnovskou). Do srpna 1914 byl mladším lékařem Posádkové nemocnice v Brně, ovšem ihned po vypuknutí války byl odvelen na Balkán jako velitel polní nemocnice 6/9 a prakticky celou válku prožil jako velitel polní nemocnice č. 906.

V roce 1916 byl povýšen do hodnosti štábního lékaře. Po vzniku republiky byl převelel do Brna, kde byl do června 1919, už v hodnosti podplukovníka, hlavním lékařem záložní nemocnice č. 3 (v době války k. u. k. Reserve-Spital Nr. 3 Brünn, Asperngasse, dnes Domažlická ul.), načež se stal přednostou interního oddělení 5. posádkové nemocnice v Brně – Zábrdovicích (v březnu 1922 byl název při reorganizaci změněn na Divizní nemocnici č. 6). V roce 1928 byl povýšen do hodnosti plukovníka zdravotnictví, od dubna 1930 do ledna 1932 byl velitelem celé nemocnice.

Počátkem roku 1932 se stal přednostou zdravotní služby 11. divize v Košicích, od února 1934 do června 1935 opět v Brně, kde byl v únoru 1935 povýšen do hodnosti generála zdravotní služby a stal se přednostou zdravotní služby Zemského velitelství v Košicích. Na odpočinek odešel k 1. 1. 1938 z funkce přednosty zdravotní služby VI. sboru v Košicích.

Dr. Otakar Kašpárek v roce 1898 obdržel Jubilejní pamětní medaili, 1908 Jubilejní kříž, 1916 kříž Řádu Františka Josefa na stupni rytíř (*Ritterkreuz des Franz Joseph Ordens*) a o rok později byl vyznamenán Karlovým vojenským křížem (*Karl-Truppenkreuz*). Zemřel 8. srpna 1956 v Brně a je pohřben na Ústředním hřbitově spolu s manželkou Adolfinou, dcerou Hildou, vnučkou své sestry Marie Aloisií Rezkovou a jejím manželem.

Obr. 10: Hrob rodiny Kašpárkovy na Ústředním hřbitově v Brně. Zdroj Archiv rodiny Raškovy V Rožnově pod Radhoštěm, snímky dodal a publikování laskavě povolil Ing. Stanislav Raška.¹

¹ Autor vyjadřuje díky Ing. Stanislavu Raškovy z Rožnova pod Radhoštěm za poskytnutí fotografií a důležitých informací z rodinného archivu, panu Miroslavu Brlicovi, starostovi obce Francovy Lhoty a kronikářce paní Drahomíře Trchalíkové, za svolení skenovat a publikovat originály historických fotografií, použitých v publikaci P. Jana Bleska.

MUDr. Otakar Kašpárek v Brně nikdy nezískal domovské právo. Nejspíš o ně ani nežádal, neboť jako voják nemohl vědět, kdy bude převelen, což se v případě Košic potvrdilo a při nástupu do výslužby v roce 1938 tomu už nemusel přikládat důležitost. Nicméně k rozhodnutí v Brně zůstat i po odchodu z činné služby mohla přispět i okolnost, že už v době jeho příchodu do Brna v roce 1911 zde byly rodiny blízkých i vzdálenějších příbuzných.

Již v roce 1900, tedy s odchodem na odpočinek, se do Brna i s rodinou přestěhoval nadučitel Josef Karel Merlíček, patřící k široce rozvětvenému kantorskému rodu, jehož manželka Amalie byla dcerou Josefa Kašpárka, tedy Otakarova sestřenice.²⁶

Z dalších příbuzných byl v Brně nejpozději v roce 1915 syn Otakarovy sestry Elišky, provdané Nesvadbové, lékárník Otto. Lze se domnívat (opačná možnost je jen z lidského hlediska těžko představitelná), že po jeho předčasné smrti (1918), Otakar rodinu svého synovce neopustil.

A zajímavost nakonec – pozoruhodnou možnost role dalšího rodinného příslušníka v případě *Seznamu učitelů* můžeme spatřovat v osobě Víta Merlíčka,²⁷ vnuka Amalie Merlíčkové rozené Kašpárkové, jenž byl v době Otakarovy badatelské práce praktikanem Zemského archivu.

8. Shrnutí

S ohledem na pracovní vytížení a hlavně vzdálenost pracoviště v letech 1932–1937 na jedné straně a badatelské možnosti, spojené s největší pravděpodobností s pomocí archivního komisaře Dr. Rudolfa Hurta, se jeví velmi reálné, že s excerpty v budoucích fondech Místodržitelství začal Dr. Kašpárek prakticky okamžitě s odchodem do penze. Takové množství materiálu ani v případě velmi intenzivního, každodenního studia, nelze přehlédnout, natož zpracovat za několik měsíců. I ty 3–4 roky mezi odchodem do výslužby a dokončením *Seznamu učitelů* budí náležitý respekt, neboť v každém případě musel pročíst řádově statisíce folií. Neznáme důvody, proč byly strojopisy dokončeny zrovna v těch termínech, jak byly, ale když si uvědomíme, že mezi první a druhou verzí, rozšířenou hlavně o výsledky bádání ve fondu Místodržitelství, uplynuly pouhé 32 měsíce, je nutno tento faktor vzít vážně a s úctou, neboť tyto pouhé 32 měsíce představují natolik sevřený časový rámec, který absolutně vylučuje možnost klasického studia materiálu, na který autor studie potřeboval (i když ve výrazně jiném pracovním modu) několikanásobně delší dobu. Navíc zřejmě nebude irelevantní vzít v potaz i složitost válečné doby, zvláště dvojí výjimečný stav (při nástupu říšského protektora, SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha do úřadu a posléze po jeho zabití), za kterého se Dr. Kašpárek určitě nemohl pohybovat zcela libovolně, aby na sebe jako generál československé armády (i když ve výslužbě) nepoutal ještě větší pozornost německých policejních složek, než byla automaticky věnována osobám jeho postavení.

Jelikož byl Dr. Rudolf Hurt krátce před Kašpárkovým penzionováním jmenován vrchním archivním komisařem, fakticky vykonávajícím funkci ředitele archivu, je s přihlédnutím k výše uvedenému nasnadě nejpříjemnější myšlenka, že to byl právě on, kdo Otakaru Kašpárkovi vymohl mimo úřední standardy přístup k ještě nezpracovanému materiálu. Alespoň nějaké poznatky o jejich spolupráci by nám pravděpodobně daly lépe poznat okolnosti vzniku *Seznamu učitelů*, ovšem kromě suché-

ho faktu, že mezi díly Rudolfa Hurta je i regionální monografie o Kašpárkově rodišti Kašavě,²⁸ nemáme v současnosti k dispozici nic, co by nám z tohoto úhlu přiblížilo relativně krátkou, ale badatelsky plodnou etapu života Dr. Kašpárka resp. vztah mezi oběma muži.

To však nemění nic na našem poznání, že díky pochopení Dr. Hurta pro vědecký zápal amatérského badatele a zejména díky elánu nastupujícího penzisty Otakara Kašpárka vzniklo mimořádné, solidní dílo, které kdokoli musí přivítat minimálně jako skvělé vodítko pro práci na jakémkoliv přehledu moravských elementárních učitelů konce 18. až poloviny 19. století.

Místo doslovu.

Přímá linie kantorských předků Dr. Otakara Kašpárka:

Jan Josef Kašpárek

* 1705? (podle opisu slušovické matriky byly příslušné listy originálu vytrženy)

† 17. 7. 1765 Slušovice

Daniel

* 15. 4. 1747 Slušovice ∞ 24. 1. 1769 Slušovice Anna dc. † Františka Valeriana

† 26. 8. 1813 Kašava

Josef Lukáš

* 18. 10. 1769 Slušovice ∞ 9. 2. 1801 Francova Lhota Marie dc. Pavla Mikulenčáka

† 7. 12. 1845 Francova Lhota

Alois Jan

* 18. 6. 1818 Francova Lhota ∞ 6. 11. 1849 Luhačovice Marie dc. Františka Brzobohatého

† 17. 12. 1886 Kašava (8. z 10 dětí)

MUDr. Otakar Bohuslav

* 23. 1. 1877 Kašava (9. dítě) ∞ 17. 9. 1907 Kadaň Adolfina Bauerová

† 8. 8. 1956 Brno (* 10. 8. 1885 Kadaň † 8. 7. 1953 Brno)

Prameny:

KAŠPÁREK, O. 1940: Školní fase rodopisným pramenem. Strojopis, MZA, Brno 16. března 1940.

KAŠPÁREK, O. 1942: Seznam učitelů škol moravských z let 1770–1872, MZA fond G 10 kn. 1416, Brno 9. prosince 1942.

Diecézní archiv Biskupství brněnského (DABB), fond Biskupská konsistoř Brno, kart. 2046–3070.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond B 12 Školské fase, kart. 7, 22, 30.

MZA, fond B 1 Gubernium, kart. 1617, ff. 4–11.

MZA, fond B 14 Místodržitelství starší, sign. 35/6, školské spisy, kart. 1684–1826; kart. 1730 fol. 840.

MZA, Státní okresní archiv Zlín, fond Národní škola Brumov, inv. č. 145, školní kronika 1848–1900.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konsistoř, sig. E-10, kart. 3859, 3908.

MUSILOVÁ, M. 1972: MZA fond B 12 Školské fase (1672) 1763–1869, úvod k inventáři. Brno.

Literatura:

HLAVÁČEK, P. 2013: Odměny a tresty v moravském triviálním školství v 19. století. Jižní Morava. Vlastivědný sborník, roč. 49, sv. 52, s. 206–222.

HLAVÁČEK, P. 2016: Hudebnost moravských kantorů v (18. a) 19. století z pohledu úřadů. Muzikologické fórum. Časopis České společnosti pro hudební vědu, roč. V., s. 203–214.

HOFFMANNOVÁ, J. – PRAŽÁKOVÁ, J. 2000: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha.

Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k. deutschen Erbstaaten. Wien, 1806.

SULITKOVÁ, L. – POKORNÝ, R. 2017: Archivnictví a spisová služba. Ústí nad Labem.

TROJAN, J. 2000: Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století: jejich sociální postavení, společenská funkce a význam ve vývoji národní hudební kultury. Brno.

Poznámky:

- ¹ Výraz *fase* znamenal původně daňové přiznání, přehled příjmů či majetku. Školská *fase* je tedy přehledem příjmů učitele. Zvláště v tabelární (tabulkové) podobě patří *fase* k frekventovaným formám rakouského výkaznictví od konce 18. století. Nejčastěji v úředních spisech nacházíme *fase* z přelomu 18. a 19. století až k letům 1856–1857, kdy byly příjmy učitelů ještě často značně diferencované. Historickým vývojem zde docházelo k platbám od obce, od vrchnosti i z kostela. Tyto platby byly prováděny jednak v penězích, jednak v naturálních ekvivalentech (například ve stanovených objemech obilí respektive dohodnutých potravin), někdy také v užívání tzv. naturálního bytu, polnosti nebo zahrady. Pohyb cen zboží, způsobený např. neúrodou a rakouská peněžní politika od 2. poloviny 18. století, vedoucí ve výsledku k dramatickému poklesu kupní síly obyvatelstva, jsou hlavními příčinami existence velkého množství úpěnlivých žádostí (suplik) venkovských učitelů o jakoukoliv pomoc v situaci až zoufalé, které ve spisech mnoha archivních fondů zabírají nezanedbatelný prostor. Pokud některý kantor uspěl se svou žádostí o finanční výpomoc (nazývanou například drahotní příspěvek), stávala se tato rovněž úředně pečlivě sledovanou položkou jeho příjmů. – Ve školských *fasích* byla před vydáním říšského zákona ze 14. května 1869 také evidována dosavadní učitelova služba i jeho příjmy za službu v kostele, ať kostelnickou nebo hudební.
- ² Praktické použití genealogické ukázal Otakar Kašpárek názorně v březnu 1940 ve zmíněném strojopise Školní *fase* rodopisným pramenem, kde ve verzi, určené rodině, vypsál všechny příbuzné učitele, které ve školských *fasích* zachytil.
- ³ Jan Trojan do knihy přejal nejen všechny zachycené osoby, ale také část vyjadřovacího schématu, zejména u odkazů na školské *fase*. A právě přejímání (občas chybných) informací bez kontroly plus značně selektivní využití pramenů (snad v časové tísní?) způsobilo hlavní újmu obsaženého díla, které by jinak mohlo aspirovat na základní literaturu. Jeden z hlavních kamenů úrazu spočívá ve skutečnosti, že Trojan píše o kantorech, zatímco Kašpárek o učitelích. Zatímco učitele je možno pojímat v podstatě v jediné úrovni, pojem kantor je u nás definován jako učitel elementární školy, působící současně jako zpěvák či hudebník v kostele. Také díky množství historií zaznamenaných titulů (nejčastěji Cantor, Rector, Ludirector, Ludimagister, Ludimoderator, Moderator scholae, Schulmeister, Schullehrer či prostě Schulmann), které v různém prostředí vyjadřovaly i různou kvalitu titulovaného, přirozeně tvoří jistou hierarchii. Otakar Kašpárek tímto pojetím nebyl vázán a navíc v jeho plánu nebyla evidence hudebních aktivit kantorů, takže pokud to nebylo přímo vyjádřeno, neměl potřebu zjišťovat a definovat, zda šlo například o samostatného učitele nebo jeho pomocníka. Prostým převzetím jeho údajů Janem Trojanem, jehož záměrem byl skutečný, třebaže časově dosti omezený strukturální mapping, tak došlo občas k záměně funkcí i k dalším nepřesnostem.
- ⁴ Český výraz *normální škola* (podobně jako škola vzorná či reálná) postupem času získal poněkud jiný význam: Normální je to, co odpovídá stanoveným normám, ovšem pro normy stanovující by byl vhodnější např. výraz *normalizující*, byť v současné době může budit značně negativní asociace.
- ⁵ Normalschulen heißen nur diejenigen Schulen, welche die Richtschnur aller übrigen Schulen in der Provinz sind. Daher soll in jeglicher Provinz eine einzige Normalschule, und zwar an dem Orte, wo die Schulkommission ist, angelegt werden, nach welcher sich alle übrige Schulen des Landes zu richten haben; Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern, d. d. Wien den 6ten December 1774, [§] 2.

- ⁶ Vyšlo jako Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k. k. deutschen Erbstaaten. Wien, 1806.
- ⁷ Normal- oder Muster- Haupt- Schulen sind in den Hauptstädten die bisherigen Normalschulen die den übrigen zum Muster dienen soll.
- ⁸ Die künftig zur Volksbildung bestehenden oder zu errichtenden Lehranstalten sollen von einer dreyfachen Art seyn: Trivial- Haupt- und Realschulen.
- ⁹ Za jeden z nejstarších dokumentů o vykonaných preparandách můžeme považovat Verzeichniss derenjenigen Schulmeistern, welche sich zu der, den 2ten May 1776 ausgeschriebenen neuen Lehrarth bey der allhiesigen K. Königlichen Hauptschule eingefunden, und der diesfälligen Prüfung unterzogen haben (MZA, fond B 1 Gubernium kart. 1617, ff. 4-11). Obsahuje 149 jmen učitelů, zkoušených v době 10. 5. – 7. 7. 1776.
- ¹⁰ Po roce 1806 byla pravomoc vzorového učitele omezena na případy, kdy zájemci o službu školního pomocníka pocházeli z méně přístupných nebo od hlavní školy vzdálenějších obcí. Určité korekce (lidově řečeno klepnutí přes prsty) ze strany guberniálních úředníků se tak dočkal Jan Bobrovský ve Vyškově, jenž dekrety jím připravovaných a zkoušených školních pomocníků vydával i nadále, nad rámec své pravomoci.
- ¹¹ Štolové poplatky (Štolatax) se týkaly plateb kněžím a kostelním zaměstnancům za křty, svatby a pohřby. V době vzniku dokumentů fondu B 12 platil Štolový patent Marie Terezie z roku 1750, který stanovoval poplatky pro celé země, diferencované podle platebních schopností sociálních tříd. Učitel prostřední školy (Mittelschule) tehdy neměl nárok na příjem za službu varhanickou či kostelnickou. Tuto položku na této úrovni nacházíme ještě v 50. letech 19. století zcela výjimečně, ovšem z řady pramenů vyplývá, že z toho nemůžeme usuzovat na absenci hudební činnosti těchto učitelů, protože za ni byli placeni jako pomocníci rektorů farních škol a nejsou zcela ojedinělé případy, kdy ji vykonávali zcela zdarma, v naději na získání místa, kde již byla honorována, navíc jsou dochovány dokumenty, svědčící o službě učitelů na nižších stupních co pomocníků farních rektorů.
- ¹² Důvodů, proč započatá činnost nebyla zcela dokončena, může být hned několik, ovšem kvůli naprostému a patrně již definitivnímu nedostatku relevantních archivních dokladů není velká naděje na zodpovězení této otázky. Kvůli tomuto, nejspíš z časových důvodů zvolenému selektivnímu přístupu a někdy i shodou dalších okolností takřkajíc vypadla z registru jména některých i významnějších postav moravského elementárního školství, případně byla pominuta některá, třeba i důležitá etapa jejich života. Jen jeden příklad za všechny: Heslo Františka Josefa Kostrošice v Seznamu učitelů (KAŠPÁREK 1942) obsahuje údaje: a/ 1769 Jimramov, b/ Bobrová / Žďár/ 1786 – 1828. Z fondu B 12 měl Dr. Kašpárek Františka Josefa Kostrošice z Jimramova na fazi z 15. 7. 1788 (kart. 7, i. č. 197), kdy byl pomocníkem svého otce Antonína a pak z 11. 6. 1807 z Horní Bobrové (kart. 22, i. č. 577). Údaj z roku 1828 nemá kupodivu z fase, pořízené 30. 12. 1828 (kart. 30, č. 749), kde by navíc nenašel místo narození. Tato fase je už vytvořena pro školu na brněnské Velké Nové ulici (dnes Lidické) při kostele sv. Tomáše, ale Otakar Kašpárek musel mít v ruce tabulu konkurzu na toto místo z 9. 6. 1828 (MZA, fond B 14, kart. 1730, fol. 840), kde byl Kostrošic ještě vzorovým učitelem v Horní Bobrové. Toto výběrové řízení bylo naprosto výjimečné; snad nikdy jindy o místo nežádali čtyři vzoroví učitelé a deset dalších, vesměs velmi zkušených. A z důvodů uvedených výše už patrně neregistroval Dr. Kašpárek ani sdělení o Kostrošicově smrti v roce 1835, obsažené v měsíčním hlášení konsistoře úředníkům Místodržitelství o pohybech na učitelských místech. O tématu nejnověji (HLAVÁČEK 2016, 203–214).

- ¹³ MZA fond B 1 Gubernium. Historie elementárního školství se týká zejména signatura S 293, kart. 1616–1620, 1979, 1981–1983, 1988, kde se nachází hlavně seznamy školních obcí, vizitační záznamy a seznamy zkušných učitelů z poslední třetiny 18. století.
- ¹⁴ Spisy většinou od počátku 19. století do roku 1866 jsou řazeny abecedně podle německého názvu obce, případně jiného klíčového slova.
- ¹⁵ Rudolf Hurt (* 26. 11. 1902, Šardice – † 11. 8. 1978, Brno), v letech 1929–1945 pracovník Moravského zemského archivu, 1941 pověřený jeho vedením, 1943 zemský rada archivní služby. Po válce byl obviněn z kolaborace, a přestože byl osvobozen, byl přeřazen do Archivu Zemského národního výboru a 1948 propuštěn (HOFFMANNOVÁ – PRAŽÁKOVÁ 2000).
- ¹⁶ Jiří Radimský (* 15. 5. 1919, Židlochovice – † 5. 7. 1965, Brno) 1940–1965 pracoval v Moravském zemském archivu (1954 – Státním archivu) v Brně, 1960–1965 ředitel (SULITKOVÁ).
- ¹⁷ Antonín Okáč (* 11. 12. 1908, Malá Lhota, okr. Blansko – † 1. 1. 1986, Brno) 1938–1944 gymnasiální profesor, 1945–1951 pracovník MZA, 1946–1948 učil na Pedagogické fakultě (HOFFMANNOVÁ – PRAŽÁKOVÁ 2000). Opravená data Jiřího Radimského i Antonína Okáče laskavě sdělil Bc. Petr Sychra, správce skupiny fondů B MZA.
- ¹⁸ Archiv města Brna (AMB), fond B 1/39 – ÚNV, kartotéka domovského práva 1850–1948.
- ¹⁹ AMB, fond Z 1 – SNB – Policejní evidence občanů (1908) 1918–1953. Tento fond byl úspěšně použit ke ztotožnění řady dalších osob.
- ²⁰ Díky pochopení a ochotě pracovníc Obecního úřadu v Kašavě se autor mohl spojit s rodinou Otakara Kašpárka v Rožnově pod Radhoštěm.
- ²¹ Ignác působil také v Pozlovicích, jeho syn Mikuáš a vnuk Ludvík sloužili v letech 1828–1890 v Nezdenicích.
- ²² Rodová linie, týkající se Francovy Lhoty, je podrobně zachycena v knize: BLEŠÍK, J. 1999: Francova Lhota. Historický obrázek obce, jejího území, lidu a života, do konce 19. století. Francova Lhota, 1999.
- ²³ Data profesní kariéry MUDr. Kašpárka byla čerpána z knihy: MASKALÍK, A. 2012: Elita armády: československá vojenská generalita 1918–1992. Banská Bystrica, Košice, s. 293 a upřesněna údaji ze serveru www.valka.cz.
- ²⁴ Přes něho bychom se dostali k další třem kantorům toho příjmení: k otci Františkovi, působilcímu ve Vojkovicích, Velké nad Veličkou a Pozlovicích, strýci Martinovi (v Syrovicích, Nové Lhotě a Rašovicích) a k dědu Matějovi, u něhož víme pouze i jeho poslední službě v Lišni (dnes Brno-Líšeň).
- ²⁵ Zde se 17. 9. 1907 jeho manželkou stala Adolfiná Marie Bauerová (* 10. 8. 1885, Kadaň – † 8. 7. 1953, Brno), dcera gymnasiálního profesora Václava Josefa Bauera, pocházejícího z Karlových Varů a Marie Anny, rozené Würschnitzer z Chebu. Otec Václava Josefa Bauera byl okresním inženýrem, otec Marie Anny Würschnitzer radou zemského soudu. Ještě za pobytu v Kadani se 1. 8. 1908 narodila manželům Kašpárkovým jediná dcera Hilda (křtěná Hildegarda Marie Adolfiná Josefína), která bohužel zemřela v Brně 9. 3. 1934.
- ²⁶ Josef Kašpárek (* 15. 2. 1801, Francova Lhota – † 14. 2. 1867, Francova Lhota) byl nejstarším bratrem Otakara otce Aloise Jana. Lze říci, že kantorský rod Merlíčků desítkami dosud zjištěných členů na střední a východní Moravě nemá konkurenci. Josef Karel (* 7. 3. 1840, Lovčičky – † 1. 8. 1929, Brno) se pro přesídlení do Brna rozhodl kvůli možnostem vzdělání svých dětí.
- ²⁷ Vít Merlíček (* 1. 1. 1920, Brumov – † 24. 4. 1989, Brno), po válce vystudoval klasickou filologii. Je možné, že se (po maturitě) jako praktikant Zemského archivu nějakým způsobem mohl účastnit na tvorbě Seznamu učitelů. Podle dostupných dokladů byl v archivu ještě v prosinci 1942, půl

roku na to již na práci v Říši. MERLÍČEK, B. – BLESÍK, J. – MERLÍČEK, M. – VOJÁČEK, J. – MERLÍČEK, M. 2009: Rodinná kronika Merlíčků, s. 155.

²⁸ HURT, R. 1973: Dějiny obce Kašava. Publikace mimo jiné obsahuje také hojnost pramenně podložených údajů o kašavské linii kantorského rodu Kašpárků. Ovšem už jen pozdní doba vydání (7 let po smrti Otakara Kašpárka) nám bohužel žádnou možnost například nějaké spolupráce na této knize nenabízí.

²⁹ Převážná část osobních dat členů rodiny Otakara Kašpárka pochází z digitalizovaných archivů (např. www.actapublica.eu).